

Kulturális területeken új forradalmi-vallásos himnuszok és csatadalok keletkeztek, előtérbe került a cseh nyelv, sőt még helyesírási szabályzat is készült. Szociális területen a protagonisták nézeteinek fejlődése figyelhető meg. Ezek a vallásos-morális nézetek hangoztatásától kezdve elvezettek a diktatórikus elvek érvényesítéséhez is, a „forradalom elpusztítja gyermekeit” mondás beigazolásáig. A végkifejlet dokumentálja a huszitizmus radikálisan forradalmi jellegét.

5. A huszita forradalom és a francia forradalom időbeli és ideológiai fejlődése tele van analógiákkal. Ezek egy része teljesen nyilvánvaló, más része rejtett. Ezek felderítése még hátravan.
6. Ez a tézis egy kérdés: mi maradt meg a huszita forradalomból? Sok minden. Az ugyan tény, hogy Csehországban nem jött létre a chiliasztikus paradicsom, s ellentétben a francia forradalommal, nem vált a többi európai nemzet számára orientációs központtá, minthogy a földrész perifériájára szorult. Am alapvetően megváltoztatta az állami és az egyházi rendszert, miközben biztosította a három felekezet együttélését. A kor szelleme – mondaná Hegel, a huszitizmusban a középkori világrend elpusztítójára talált rá. Még ha ez csak részlegesen sikerült is neki, még ha olykor történelmi zsákutcákba is betévedt (vö. a taboriták chiliazmusával).

Futala Tibor

Románosítás és represszió. Az Odessza-Transnistria-térség egyházpolitikájához (1941–1944)

*Boeckh, Katrin: Rumänisierung und Repression. Zur Kirchenpolitik
im Raum Odessa/Transnistrien 1941–1944. = Geschichte Osteuropas, 1997. I. H. 64–84. p.*

A tanulmány Odessza vallási, egyházi viszonyait vizsgálja az 1941-es román és német megszállás idején, annak összefüggésében. A területi politika két koncepcióját: a birodalmi német berendezkedést és a román hatalmat hasonlítja össze, egyházpolitikájuk tükrében. A térségben az ortodox, a római katolikus és a lutheránus egyház játszott szerepet.

Transnistria elfoglalása a románok és a németek által

1939-ben az odesszai terület (oblast) lakossága 1 642 779 fő volt, ebből az ukrán többség 964 011; oroszok: 265 930, zsidók 233 155, németek 91 462, moldovának 26 730, bolgárok 24 455, lengyelek 11 441, fehéroroszkok 19 434 fővel képviselték a lakosságot.

1941. június 22-én a Wehrmacht megkezdi keleti hadműveleteit, augusztus 19-én Antonescu kinevezi Gheorghe Alexianut Odessza tartomány kormányzójává. A transnistriai román kormányzat nem volt olyan keményen szervezett, mint a német uralom a szomszédos megszállt területeken. A vallás, az egyház támogatta a román öntudat erősítését a térségben. Az iskolákban bevezették a román nyelv tanítását mint kötelező idegen nyelvet; román nyelvű utcanévtáblákat helyeztek el, romániai telepesek bevándorlását szorgalmazták. Az ortodox egyháznak az evangéliumon keresztül a román megszállók eszméit kellett hirdetnie.

Transnistria egyházi, vallási központja maga a főváros, Odessza lett, ahol ortodox, katolikus és protestáns misszió kezdte meg működését. Bukarestből, a kultuszminisz-

tériumból ellenőrizték az egyházakat. A megüresedő egyházi álláshelyeket ezután mindenhol románokkal töltötték be. A moszkvai patriarchátussal egyesült ukrán ortodox egyház működését a románok ellehetetlenítették. Ez az ukrán lakosság tiltakozását és ellenállását eredményezte.

A román állam finanszírozta az egyházat, hogy politikai céljait elérje. Odessza polgármestere, Gherman Pântea 5000 márkát utalt át egy további székesegyház és egy kisebb templom céljaira, s így rendbehozataluk költségeit 11 000 márkára módosította. Az ortodox karácsonyt 1942. január 6-án újra megünnepelték. Az „Odesskaja Gazeta” egyik cikkében hangsúlyozta, hogy az újra bevezetett karácsonyi ünnep, meg a hosszan tartó templomlátogatási tilalom feloldása csak a német és a román hadsereg áldozatainak köszönhető.

1942 márciusában a sajtó arról tudósított elégedetten, hogy Odesszában a hitélet visszatért a régi, normális kerékvágásba. A városban és az Odesszai kerületben 45 ortodox pap, 3 diakónus és 11 templomi énekes működött. A román uralom alatt a szerzetesség is új életre kelt.

Az istentiszteletek kétnyelvűsége

A román papok nem tudtak oroszul, prédikációikat lefordították oroszra. (Az ukrán nyelvet a mai napig nem szívesen használják Odesszában, akkor sem részesítették előnyben.) Az ortodox papok gondoskodtak az intézmények, a hivatalos épületek felszentaléséről.

Katolikus és lutheránus misszió tevékenykedett az Odessza környéki német településeken: ebben a térségben a 18. század végétől német népesség is meglepedett; hitéletét, vallásgyakorlatát a szovjet rendszer erőszakosan elnyomta. Az egyházi anyagonyveket megsemmisítette, ezzel a német népcsoportnak nem csupán identitását veszélyeztette, hanem vandalizmusuk nyomán a németek története is nehezen követhető nyomon.

A német települések a szovjet kivonulás után folytatták vallásos tevékenységüket. Transnistriában 76 870 katolikus német és 75 000 katolikus lengyel élt. 1941-ben renoválás után Odesszában újra megnyílik a Mária mennybemenetele templom. A lutheránus németek jogfolytonosságáról az Evangélikus–Lutheránus Misszió gondoskodott.

Az SS és az egyház

A katolikus papok és az SS-vezetés között jelentős volt a feszültség, ezért akadályozni igyekeztek egymás tevékenységét. Később megegyezés született Alexianu, Transnistria kormányzója és Horst Hoffmann SS-vezető között 1941 decemberében: a transnistriai népi németek gondját alapvetően a német vezetés fogja viselni. A polgármesterek és tanárok kijelölése, a kulturális intézmények kiépítése, vezetése, a gazdasági irányítás a német falvakban a németek joga. Az SS a katolikus papokat is ellenőrizni akarta, de ők a Vatikán fennhatósága alá tartoztak. A hitélet szervezésébe közvetlenül mégis be tudtak avatkozni a németek: az istentiszteleteket csak kedvezőtlen időpontokban engedélyezték, vagy reggel 5 óra előtt, vagy este 8 óra után. Néha a templomok közvetlen közelében tartottak lögyakorlatot, akadályozva ezzel az áhítatot.

Vallás és propaganda a sajtóban

A román és a német egyházpolitika különböző célkitűzései nehezen követhetők nyomon a 2. világháború alatti odesszai sajtóban. A német megszállóknak nem volt érdekük a val-

lások propaganda terjedése, ezt nem használták fel céljaik elérésében. Egyházi, hitélet-ről még karácsonykor sem lehetett olvasni, pedig a karácsony úgy is, mint német hagyományos ünnep, az embereknek szilárd lelki támaszt adott. A húsvétot is megfosztották vallási jelentőségétől. A „Moldva” és az „Odesskaja Gazeta” rövid híreket közölt a hitélet eseményeiről, de a sajtó tulajdonképpen teljes egészében a háborús propagandát szolgálta.

A zsidóüldözés Odesszában

Közvetlenül a megszállás után, 1941. október 17-én a román hatóságok elrendelték a zsidó lakosság összeírását, és 3-4 ezer embert agyonlőttek. 1942 februárjára Odesszát „zsidómentessé” nyilvánították. Még 1941-ben kezdődött a deportálás a koncentrációs táborokba.

Odesszában az egyházi vezetők tudtak a zsidók helyzetének komolyságáról. Egyetlen lehetőség kínálkozott a zsidóság menekülésére, az életmentésre: a kereszténység felvétele. Azokat, akik ezt megtették, a megsemmisítő tábor helyett családjukkal együtt a Bugon túlra telepítették. Még itt is fenyegetett a munkatáborba zárás veszélye. A katolizált zsidóknak egy ideig az országban kellett maradniuk.

A helyi sajtóban alig lehetett olvasni az odesszai zsidóüldözésről. Az újságírók a lapok hasábjain ilyen zsidóellenes kijelentéseket tettek, hogy pl. a zsidók az „anarchia ügynökei”, „az ördög eszközei”, „a Szovjetunió ellenségei”, s ezt nemcsak a háború alatt művelték, hanem kezdettől fogva, mióta a zsidók „uralkodnak”. Ezek az antiszemita propagandát szolgálták, a zsidókat menekülésre készítették.

Összehasonlítva a három keresztény missziót, feltűnik, hogy a román ortodox függése volt a legerősebb a politikai hatalomtól. A lutheránusok, akiknek missziója Erdélyből érkezett, és Bukarest erős ellenőrzése alatt állt, mégsem válik a romanizációs szándék eszközévé.

A román „laissez-faire” politika lehetővé tette a vallás kibontakozását, szemben a német politikával, mely semmi teret nem hagyott a vallás, a hitélet gyakorlására.

A szovjet csapatok előrenyomulása véget vetett a transznisztriai román megszállásnak. Dél-Ukrajnát 1944-ben, a tavaszi offenzíva során elfoglalták a szovjetek, márciustól a németek is megkezdték a visszavonulást nyugat felé.

Tarján Miklós

Horvát nemzetiségű hallgatók a prágai cseh egyetemen 1882 és 1918 között

Agičić, Damir: Hrvatski studenti na českom sveučilištu u Pragu 1882–1918. godine. = Časopis za suvremenu povijest, 30. god. 1998. 2. no. 291–315. p.

1882 (ebben az esztendőben vált szét cseh és német nyelvű egyetemmé az addig egységes prágai felsőoktatási intézmény) és 1918 között összesen 444 horvát nemzetiségű hallgató iratkozott be a cseh tannyelvű változatba. Közülük 206-an származtak Horvátországból, 203-an Dalmáciából és 35-en Isztriából. Vallásilag túlnyomórészt (86,5%) a római katolikus egyházhoz tartoztak. Soraikban 53 pravoszláv, 4 régi katolikus, 2 evangélikus és egy zsidó vallású hallgató fordult elő.